

כ"ה סיון

הרב חיים סופר

הריגה לצורך הצלה

בתאריך כ"ה בסיון חל יום פטירתו של הרב חיים סופר, שנפטר בתאריך זה בשנת תרמ"ו (1886). הרב למד אצל החתם סופר ובנו וברבות הימים כיהן כרבה של מונקץ', מהקהילות הגדולות בהונגריה באותו זמן. כחלק מגישתו של החתם סופר 'חדש אסור מהתורה', דגל הרב בהפרדת הקהילה האורתודוקסית מקהילות מתחדשות בימי הקרע ביהדות הונגריה. ביוזמתו נוצרו תקנות רבות בשמירה על מנהגי ישראל המסורתיים, תקנות מיכאלוביץ, הכוללות איסור לדרוש דרשה בלשון המדינה, בימת בית-הכנסת צריכה להיות במרכזו¹, מחיצה גבוהה בין גברים לנשים, נאסר להתקין בגדים מיוחדים לשליח-ציבור, נאסר לערוך חופה שלא תחת כיפת השמים, ועוד תקנות המשמרות את המסורת.

אחת השאלות² שהגיעה לרב עוסקת באישה המקשה ללדת כבר כמה ימים, וכעת רוב גופו של התינוק יצא לאוויר העולם, אך הלידה אינה מתקדמת ולדברי הרופאים יש חשש כבד לחיי האם והתינוק, ואם לא יהרגו את התינוק אזי האמא תמות גם היא. שאלה זו מחדדת את היחס בין איסור רציחה, רציחת התינוק, לבין חובת ההצלה, הצלת האמא - מה קורה כששני ערכים יסודיים אלו נפגשים?

מה הדין כאשר הדרך להצלה עוברת דרך הריגת אדם אחר? אחת הדוגמאות לכך היא 'בעיית הקרונית' אותה הציגה הפילוסופית פיליפה פוט - נתונות שתי קבוצות עובדים על מסילת הרכבת, קבוצה אחת בת חמישה עובדים והשנייה בת עובד אחד. קרונית שועטת במהירות לעבר הקבוצה הגדולה. לא ניתן לעצור את הקרונית לחלוטין, אך ניתן להסיטה ממסלולה אל עבר אדם אחד שיהרג. האם המעשה הנכון יהיה לתת לדברים להתרחש בלי התערבות ולאפשר את הריגתם של חמישה אנשים חפים מפשע, או שיש צורך להטות את הרכבת ולהביא למותו של חף מפשע אחד אך להציל באותה הדרך את הרבים?

גם החזון איש³ התלבט בשאלה דומה, והדגים זאת באדם הרואה חץ עף לתוך קבוצת אנשים, האם הוא מחויב להסיט את החץ לצד ובכך להציל את קבוצת האנשים, או שמא אסור לו משום ששינוי החץ ממסלולו יגרום להריגתו של אדם אחר?

¹ שו"ת מחנה חיים (ח"ג סימן י).
² שו"ת מחנה חיים (ח"ב סימן ג).
³ חזון איש (ח"מ סנהדרין סימן כה).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

החזון איש טען שמותר להסיט את החץ או את הגה הרכבת ובכך להציל את האנשים, שכן מעשה זה מוגדר 'מעשה הצלה' שתופעת-הלוואי שלו היא הריגה. זאת בשונה מהמתואר בתוספתא⁴ שאם אמרו גויים לקבוצת יהודים 'תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו, ואם לא נהרוג את כולכם', יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, שכן פעולה זו מוגדרת פעולה הריגה ממשית שתופעת-הלוואי שלה היא הצלה ולכן ייהרגו כולם.

לאור זאת התיר הרב יוסף שלום אלישיב⁵ להרוג בן-ערובה השווה עם מחבלים במטרה להציל את שאר האנשים, משום שמעשה זה מוגדר 'מעשה הצלה'.

מימוש נוסף לדברי החזון איש קשור לאסון צור, שם קרס בניין רב-קומות על יושביו. כדי לחלץ את האנשים תחת ההריסות יש צורך בהפעלת טרקטור שיעלה על ההריסות ויפנה אותן. עליית הטרקטור על ההריסות יביא להריגת אנשים שהיו בקומות העליונות, אך הוא יכול להציל את האנשים ששהו בקומות התחתונות. הרב יצחק זילברשטיין⁶ צידד להתיר מעשה זה, כדברי החזון איש, שפעולה זו מוגדרת פעולת הצלה.

הפני יהושע מתאר בהקדמתו את המניע לכתיבת ספרו הנובע מאירוע טרגי של פיצוץ מחסן חומרי נפץ בעיר שגרם לקריסת הבית בו הוא ובני המשפחה שהו ונהרגו אישתו, בתו וחמותו. הוא עצמו היה תחת ההריסות כששמע את המצילים עומדים על ההריסות והחשש שלו שמא הם ירמסו אותו, ונדר נדר לכתיבת הספר אם יינצל. לדבריו, "רבים אשר המיתו ברמיסתם יותר מאשר בראשונה, אך אי-אפשר ללא פעולה זו משום "שכוונתם להציל ולפקוח הגל".

אולם, דברי החזון איש שהתיר להסיט את החץ או את הגה הרכבת, אינם מוסכמים.

הנימוקי יוסף⁷ כתב בשם הירושלמי, שאדם הרואה נהר שוטף במרוצה לקראת שדותיו, יכול להעמיד מחיצה שתמנע מהמים להיכנס לשדהו, למרות שהתוצאה מכך שהמים יזרמו לשדות של אחרים ויפסידו אותם. "אבל אם נכנסו המים לתוך שדהו, אינו רשאי לפנותם למקום אחר... כיון שמוטל הנזק על זה לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חבריו".

מדבריו למד הרב מאיר אוירבך⁸ ש"אם עושה מעשה בגוף המזיק לסלקו, אסור כשגורם בזה היזק לחברו. אבל אם איננו עושה מעשה בדבר המזיק רק להציל את שלו, ודאי דרשאי". לאור דבריו, אסור להסיט את החץ או לסובב את ההגה, גם כשתגרום מכך הצלה לקבוצת אנשים, שכן פעולת האדם היא בגוף הדבר המזיק.

המחשה של גישה זו היא מימי השואה, אודות קבוצת אנשים במסתור ועימם תינוק בוכה, שקול בכיו עלול לגלות אותם, האם מותר להם לחנוק את התינוק כדי להציל את חברי הקבוצה?⁹ לדברי הרב אוירבך הדבר אסור, משום שהתינוק מוגדר 'הדבר ההורג' ואין לפעול פעולה בדבר ההורג גם היא תגרום להצלת אחרים.

פתחנו בשאלה מעשית שאירעה בעבר והיא מחדדת את ההבדל בין דעת החזון איש לדעת הרב אוירבך - במקרה של יולדת שיצא רובו של התינוק לאוויר העולם וכעת יש סכנה לו ולאִימו. ללא כל

⁴ תוספתא (תרומות פ"ז ה"כ).

⁵ בתוך: ישרון (חלק יג, עמוד תקנב).

⁶ הרב יצחק זילברשטיין (אסיא מה-מו, טבת תשמ"ט עמוד 68-62).

⁷ נימוקי יוסף (בבא בתרא ח ע"א מדפי הרי"ף).

⁸ אמרי בינה (אוי"ח סימן יג אות ה).

⁹ שו"ת דברי רננה (סימן נח); שו"ת מגיא ההריגה (סימן א).

ב"ה

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

התערבות, ימותו שניהם, האמא והתינוק. האם מותר להרוג בידיים את התינוק ובכך להציל את האמא?

הרב מאיר אייזנשטטט¹⁰ התיר זאת, ודבריו מוסברים לפי הגדרת החזון איש שמעשה זה הינו מעשה הצלה עם תופעת-לוואי של הריגה. לעומתו, הרב חיים סופר אסר להרוג את התינוק גם כשהמחיר הוא מיתת האמא והתינוק, ודבריו יוסברו לפי שיטת האמרי בינה שאין לעשות מעשה בדבר ההורג, התינוק.

למעשה, כתב הרב ולדינברג¹¹ שיש להימנע מכל פעולה שהיא ולא להתערב בהסטת החץ או הגה הרכבת.

¹⁰ שו"ת פנים מאירות (ח"ג סימן ח). הובאו דבריו אצל רבי עקיבא איגר (אהלות פ"ז מ"ו אות טז); ראו: שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן קנה).

¹¹ שו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן ע).